

ВІДГУК
на дисертаційну роботу
Хаміда Фуада Халіля
«Фактор світових війн у трансформації світ-системи»
представлену на здобуття наукового ступеня
доктора філософії в галузі знань
05 соціальні та поведінкові науки
за спеціальністю 052 – Політологія

Актуальність теми. Дисертація Хаміда Фуада Халіля, безсумнівно, **актуальна**, особливо на тлі повномасштабної російсько-української війни, яка спричинила глобальні зміни. Автор переконливо обґрунтовує необхідність формування нового погляду на світові політичні процеси, застосовуючи методологію світ-системного аналізу. Він доводить, що ця методологія, розроблена І. Валлерстайном та його школою, є одним із найефективніших інструментів для розкриття сутності, розуміння логіки та прогнозування подальшого перебігу світових політичних та економічних процесів.

По суті, російсько-українська війна давно перевершила масштаб локального двостороннього військового конфлікту. Вона перетворилася на епіцентр зіткнення інтересів двох величезних світових систем: західноцентричної (під проводом США) та східноцентричної (де Китай намагається мобілізувати сукупність незахідних держав). У такому вимірі значущість російсько-української війни та масштаб її глобальних наслідків істотно зросли.

Світ-системний аналіз дозволяє розглядати цю війну не як локальний історичний епізод, а як переломний момент у глобальному співвідношенні геополітичних трендів. Російсько-українська війна стала не тільки поштовхом, а й потужним акселератором зміни цих відносин. Вона прискорила перехід людства до нового світопорядку, викликала глибокі структурні зміни в ієрархії політичних пріоритетів і цінностей.

Значущість дослідження також полягає в демонстрації того, наскільки глибоко війна в Україні вплинула на зміну субординальних відносин між «центром», «напівпериферією» та «периферією» світ-системи, наскільки яскраво вона продемонструвала нові лінії суперечностей і конфліктів між ними. З погляду світ-системного підходу Україна виступає не просто як жертва агресії, а як потужний тригер перебудови глобальної ієрархії, активно домагаючись зміни свого становища в цій ієрархії – від периферії до центру. У цьому контексті стає абсолютно зрозумілим і очевидним прагнення України до євроатлантичної інтеграції.

Безперечним свідченням актуальності дисертаційного дослідження є аналіз феномену світових воєн як особливого типу воєн на тлі нескінченної низки військових конфліктів в історії людства. З погляду світ-системного аналізу саме цей тип воєн різко змінює світовий порядок, спричиняє зміну

гегемонів, перебудовує політичний простір. Такі війни призводять до істотного перезавантаження всього світового політичного життя.

Актуальність роботи полягає також у тому, що застосування світ-системного аналізу дозволяє більш ефективно прогнозувати можливі лінії розвитку політичних процесів: від поглиблення дестабілізації до появи нових типів світового порядку. Тут автор розвиває прогностику І. Валлерстайна та його школи, говорячи про китаєцентричний, американоцентричний або децентралізований варіант самоврядної глобальної соціальної демократії.

Актуальність обраної роботи посилюється і тим, що вона висвітила **кризу** теорії «демократичного транзиту», що прийшла в явне протиріччя з реаліями сьогодення, коли авторитаризм все більше «просочує» політичне життя не тільки диктаторських режимів, а й респектабельних демократій. Примітно, що «світ-системники» передбачали це зрушення ще в 90-ті роки минулого століття.

Отже, дослідження в рамках світ-системного аналізу світових воєн як специфічних (і надзвичайно брутальних) способів зміни світопорядків і трансформації світ-системи в цілому є вельми актуальним. Воно дозволяє не тільки глибше осмислювати причини та наслідки виснажливої російсько-української війни (з усіма її глобальними ризиками), а й прогнозувати можливі напрями трансформації існуючого світового порядку. Тим самим розкривається ширша картина глобальних трансформацій, де Україна та трагічні події, пов'язані з нею, є одним із найбільш суттєвих каталізаторів.

Метою дисертаційного дослідження є розкриття особливостей взаємозв'язку між світовими війнами та процесом трансформації світ-системи.

Відповідно до сформульованої мети автор визначив серію **завдань** дослідження. До них, перш за все, належать: розкриття загальної динаміки політичних процесів крізь призму світ-системного аналізу; виокремлення ключових історичних етапів («фазових змін») у ході розвитку світ-системи; з'ясування співвідношення між поняттями «світ-система», «світопорядок» і «світова війна» в контексті історичної динаміки світ-системного процесу; розробка критеріїв для виокремлення світових воєн із загальної маси «рядових» воєн і локальних конфліктів; розкриття механізму та діагностування політичних наслідків впливу світових воєн на трансформацію світ-системи; створення хроноскопії та проведення порівняльного аналізу світових воєн в історичному діапазоні існування світ-системи (XVI–XXI ст.);

виявлення алгоритму зміни світопорядків у процесі трансформації світ-системи; розкриття основних протиріч у процесі трансформації сучасного світового порядку (кінець XX – перша чверть XXI століття); розкриття сутності російсько-української війни в умовах світ-системної кризи та формування нового світового порядку; аналіз можливих варіацій досягнення стабільного миру в XXI столітті з позиції світ-системного прогнозування.

Завдання сформульовані коректно, логічно пов'язані з метою дисертаційного дослідження.

Відповідно до мети і завдань сформульовані:

об'єкт дослідження: процес політичної трансформації світ-системи (XVI–XXI ст.);

предмет дослідження: алгоритм впливу світових воєн на процес політичної трансформації світ-системи та зміни світопорядків.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що, використовуючи світ-системну методологію та порівняльний аналіз, автор вивчив світові війни як «переломні етапи» у трансформації світ-системи з XVI по XXI століття. Крім того, було встановлено взаємозв'язок між типами світопорядків та характеристиками відповідних «фазових переходів» світ-системи. Такі підходи досі не зустрічалися ані у вітчизняній, ані в зарубіжній політології.

Особливістю даної дисертаційної роботи є активне використання контент-аналізу матеріалів провідних міжнародних дослідницьких центрів, де помітне місце посідає Центр світ-системних досліджень – The Institute for Research on World-Systems (Ріверсайд, США).

Автор вперше здійснив комплексний аналіз сукупності світових воєн та відповідних типів інституціоналізованих світопорядків, розглядаючи все це як етапи світ-системної трансформації. Також у роботі були розроблені **критерії виокремлення світових воєн** із загальної маси військових конфліктів. Зокрема, було встановлено сутнісний взаємозв'язок світових воєн з процесом зміни світопорядків, що і є головним фактором трансформації світ-системи.

Теорія світ-системного аналізу отримала подальший розвиток з урахуванням нових політичних реалій першої чверті XXI століття. Сюди увійшов комплексний аналіз причин та політичних обставин російської агресії проти України. Також були застосовані категорії «світ-економіка», «світ-система», «світ-імперія», «світова війна», «світопорядок» для моделювання альтернатив глобального політичного процесу першої чверті XXI століття. Простежено загальну динаміку світ-системних змін в історичному діапазоні XVI – XXI століття та проведено порівняльний аналіз основних теоретичних підходів до проблеми встановлення міжнародного миру в XXI столітті.

Важливим аспектом новизни в роботі є розробка базових критеріїв світової війни. Автор виділяє такі специфічні ознаки:

- загальна кількість прямих і непрямих учасників військового зіткнення;
- масштаб розгортання військових дій (геополітичний масштаб війни);
- негарантованість результатів світової війни;
- обов'язкове ухвалення міжнародних політико-правових документів, що фіксують встановлення нового повоєнного світового порядку.

Новацією є і те, що автор з притаманною йому науковою сміливістю окреслює можливі сценарії подальшої трансформації сучасного світу. Відштовхуючись від світ-системних прогнозів І. Валлерстайна, автор бачить такі альтернативи можливого майбутнього:

- встановлення «електронного феодалізму» за типом оснащеної новітніми інформаційними технологіями системи розподілу, планування та контролю китайської моделі управління;

• «*еко-фашизм*», з його відвертим поділом на «еліту», що монополює розпоряджання природними ресурсами планети, і «плебс», який задовольняється «екологічними залишками»;

• *децентралізована самоврядна «соціальна»* (не ліберальна) демократія;

• *поліцивілізаційна спільнота* різних типів управління і влади.

Останній варіант – оригінальне авторське доповнення, засноване на апеляції до євроцентричної моделі оновленого «Вестфальського миру» (1648), але тепер вже не між національними державами, а між політично оформленими цивілізаціями.

Практичне значення отриманих результатів цілком очевидне. Пропонована в роботі концептуальна система є хорошою основою для розробки нових підходів у сфері політичних наук, теорії міжнародних відносин, з питань глобальної та національної безпеки, у практичній роботі представників різних гілок влади, дипломатичних співробітників, функціонерів політичних партій, громадських діячів різних рівнів, діячів ЗМІ та журналістів.

Авторські рекомендації були з інтересом сприйняті в Палестинській Автономії (Ізраїль), про що свідчить лист підтримки з палестинського Ahliya University, а також обговорювалися під час проведення лекцій та круглих столів зі студентами кафедри політології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

Результати дослідження можуть бути включені до навчальних програм з політології, політичної глобалістики, філософії політики, теорії міжнародних відносин, порівняльного аналізу політичних систем, сучасної зарубіжної політології, політичної культури, політичних комунікацій, політичної конфліктології, політичного прогнозування, проблем євроінтеграції та етнополітології.

Репрезентативність результатів дослідження базується на широкій джерелознавчій базі, що включає теоретико-аналітичні праці як зарубіжних експертів, так і українських фахівців у галузі політичних наук, соціології, права та політичної філософії тощо. Методологічна база роботи настільки ж значна. Крім світ-системної методології, дисертація спирається на діалектичний метод, індуктивний і дедуктивний підходи, методи аналізу та синтезу, абстрагування, структурно-функціональний аналіз, принципи поєднання історичного та логічного тощо. У роботі задіяні методи синергетики, нелінійності, контент-аналіз поєднується з моделюванням політичних процесів.

Таким чином, автору вдалося досить ґрунтовно і різнобічно розкрити вплив світових воєн на процес світ-системної трансформації, а також показати біфуркаційний характер впливу російсько-української війни на хід світових політичних процесів першої чверті ХХІ століття.

Дисертант якісно аналізує механізм зміни світопорядків протягом більш ніж п'ятисот років історії світ-системи, підкреслюючи при цьому, що розвиток, розширення, криза та реструктуризація світ-системи, як правило, відбуваються через світові війни, часто супроводжувані революціями. Саме

це, на його думку, зазвичай призводить до встановлення чергового світопорядку, за допомогою якого світ-система відновлюється, видозмінює свою структуру, консолідується навколо нового гегемона і переходить на новий рівень. Автор констатує, що світ-система має здатність до «шокового» самооновлення, де в якості «шокера» виступає світова війна.

На основі цих положень автор закономірно ставить питання про принципову можливість реалізації відомої ідеї І. Канта про «**вічний мир**». Він стверджує, що це можливо лише за суттєвої реструктуризації світ-системи. У цьому аспекті дисертант зосереджує увагу на геополітичних загрозах пострадянського світового порядку. Російсько-українська війна розглядається ним як наслідок різкого загострення цих загроз і як тригер подальших світ-системних змін.

У роботі міститься багато цікавих теоретичних узагальнень і відкриттів, що може помітно збагатити сучасний політичний дискурс новою тематикою і новими підходами.

Відповідність профілю та структура дисертації. За своїм змістом дисертація Хаміда Фуада Халіля «Фактор світових воєн у трансформації мир-системи» повністю відповідає спеціальності 052 «Політологія».

Дисертація складається зі вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 230 сторінок, з яких основний текст – 176 сторінок. Список використаних джерел включає 239 найменувань на 25 сторінках, а додатки – на 7 сторінках.

Перший розділ «Теоретико-методологічні основи дослідження феномену світової війни як фактора трансформації мир-системи» аналізує історико-теоретичні основи вивчення трансформації світ-системи та показує методологію дослідження, за допомогою якої вивчається вплив світових воєн на світ-систему та зміну світопорядків.

Другий розділ «Світові війни як фактор зміни світопорядків та трансформації мир-системи» присвячений розкриттю змісту понять «світ-система», «світопорядок» і «світова війна», встановленню їх сутності, співвідношення та взаємозв'язку між ними. Також розглянуто проблеми зміни світопорядків у процесі світ-системної трансформації.

Третій розділ «Міжнародний мир як глобальна проблема ХХІ ст.: світ-системний аспект» зосереджений на аналізі геополітичних загроз пострадянського світового порядку (1991–2025 рр.) та російсько-української війни як каталізатора сучасних світ-системних змін. Крім того, в розділі акцентовано увагу на ідеї «вічного миру» на тлі світ-системних викликів ХХІ століття.

У «Висновках» викладено найважливіші наукові та практичні результати дисертаційного дослідження.

Повнота викладу основних результатів дисертації в авторських наукових виданнях достатня: 10 публікацій, 6 з яких – у профільних наукових виданнях України з політичних наук категорії «Б».

Питання та зауваження. Безсумнівний інтерес викликає авторський аналіз співвідношення світ-системи та доктринальної контрсистеми з епохи

оформлення марксистської доктрини (середина XIX століття) і до теперішнього часу (сучасна китайська контрсистемна стратегія). Однак хотілося б більш чітко побачити, яку реальну економічну, політичну та гуманітарну альтернативу може запропонувати світові контрсистема на сучасному етапі історичного розвитку. Поки що з того боку лунають заклики до формування «глобальної спільноти єдиної долі» без особливої конкретизації щодо того, що реально стоїть за цим гаслом.

Хоча, за великим рахунком, ця тема подальшого поглибленого дослідження.

Висновок. Зазначені тут побажання не впливають на загальне позитивне враження від роботи, не зменшують її наукової новизни та практичного значення. Вважаю, що дисертаційне дослідження є вагомим внеском у вивчення світових воєн як фактора трансформації мир-системи та сприяє подальшому розвитку теорії світ-системного аналізу.

Дисертація Хаміда Фуада Халіля «Фактор світових воєн у трансформації мир-системи» є самостійним, завершеним, теоретично обґрунтованим та практично значущим науковим дослідженням. Вона повністю відповідає вимогам наказів МОН України № 40 від 12.01.2017 р. та Постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 року, а її автор заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – «Політологія».

02.07.2025.

Офіційний опонент

Професор, доктор політичних наук,
професор кафедри політології
та державного управління
Донецького національного
університету ім. Василя Стуса

Микола ПОЛЬОВИЙ

Підпис Польового Миколи
засвідчую.

Учений секретар
02.07.2025

Григорів
Василина